

ΟΙ ΕΥΡΩΑΤΛΑΝΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

ΠΜΣ: «Ευρωπαϊκές και Διεθνείς Σπουδές»

ΜΑΘΗΜΑ: Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Π. Ιωακειμίδης

ΟΙ ΕΥΡΩΑΤΛΑΝΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Άννα Καραμάνου

Ιούνιος 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΕΙΣΑΓΩΓΗ
- Η ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΑΣ ΑΒΕΒΑΙΗΣ ΣΧΕΣΗΣ
- Ο Ψυχρός Πόλεμος και το Δόγμα της Αποτροπής
- Η «Ατλαντική Εταιρική Σχέση», το Δόγμα Μακναμάρα και η Αποχώρηση της Γαλλίας από το ΝΑΤΟ
- Ο Πόλεμος στο Βιετνάμ, ο Γαλλικός Μάης του 1968 και το Άνοιγμα προς Ανατολάς
- Η Κατάρρευση της Νομισματικής Συμφωνίας
- Η «Αναθέρμανση» των Σχέσεων, η Παγκοσμιοποίηση και το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα

- Η Πυρηνική Απειλή, η Κούρσα των Εξοπλισμών και ο Πόλεμος των Άστρων
- ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΑΤΛΑΝΤΙΚΟ ΧΑΣΜΑ
- ΟΙ ΝΕΕΣ ΑΠΕΙΛΕΣ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ
- Η ΝΕΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΙΝΕΣ ΑΞΙΕΣ
- ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΔΙΕΝΕΞΕΙΣ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΑΤΖΕΝΤΑ
- ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΟΥΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΗΣ ΔΙΑΤΛΑΝΤΙΚΗΣ ΑΤΖΕΝΤΑΣ
- Η Υψηλή Πολιτική των ΗΠΑ (χρήση βίας) και η Χαμηλή της ΕΕ (περιβάλλον)
- Η ΜΟΝΟΜΕΡΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΗΠΑ
- Η ΑΜΕΡΙΚΗ ΕΙΝΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΡΗ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΦΡΟΔΙΤΗ
- Η Μεγάλη Σκακιέρα
- Τα Έξυπνα Όπλα δεν Κερδίζουν την Ειρήνη
- ΣΥΓΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΕ-ΗΠΑ
- Ο «Αξονας του Κακού» και οι Προληπτικοί Πόλεμοι
- Οι Νέες Διαστάσεις της Ασφάλειας – Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική
- Ομοιότητες και Διαφορές
- Η Διεθνής Τρομοκρατία δεν Ενώνει
- Το Ευρωπαϊκό Όνειρο του Καθηγητή από το Μέρυλαντ
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

• ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΟΙ ΕΥΡΩΑΤΛΑΝΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

ή Η ΣΧΕΣΗ ΑΡΗ – ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ..

Άννα Καραμάνου- Ιούνιος 2005

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι Ευρωατλαντικές σχέσεις είναι μια πολύ πονεμένη ιστορία. Πρόκειται για μια ιστορία αγάπης και μίσους, συνεργασίας και ανταγωνισμού, φιλίας και εχθρότητας σε όλη την διάρκεια της ιστορικής της διαδρομής. Αν

μπορούσαμε με μία λέξη να χαρακτηρίσουμε αυτή τη μακρόχρονη και σε κάθε περίπτωση σημαντική σχέση, θα επέλεγα τη λέξη «αβεβαιότητα», αυτή που χρησιμοποιεί ο καθηγητής A.S Milward στη μελέτη του «Η Αβέβαιη Συμμαχία» (1984). Η αβεβαιότητα δημιούργησε μεγάλα προβλήματα, τόσο στους πολιτικούς κατά τη χάραξη της στρατηγικής τους, όσο και στους θεωρητικούς-ακαδημαϊκούς, οσάκις επιχείρησαν να θεωρητικοποιήσουν και να αναλύσουν κριτικά αυτή την ελάχιστα θεσμοποιημένη σχέση. Η δυσκολία τους έγκειται κυρίως στο να εντοπίσουν τη συνέχεια και τη συνέπεια (αν υπάρχει) ανάμεσα στις διακηρύξεις και στη πολιτική πράξη.

Όπως δείχνουν τα γεγονότα που θα παραθέσω, οι θεσμοί, η ρητορική, η καχυποψία, οι διαφορετικές προσεγγίσεις και γενικότερα τα προβλήματα που χαρακτήρισαν τις διατλαντικές σχέσεις από τα τέλη της δεκαετίας του 1940, παρέμειναν περίπου ίδια και στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, μέχρι και σήμερα. Το πλαίσιο των συζητήσεων, οι φιλοφρονήσεις και η «ομολογία πίστεως», που αντάλλαξαν οι ευρωπαίοι αξιωματούχοι με τους ομολόγους τους, κατά τη τελευταία επίσκεψη του Προέδρου των ΗΠΑ στις Βρυξέλλες, τον περασμένο Φεβρουάριο, θύμισαν σε πολλά σημεία ανάλογες συναντήσεις και δηλώσεις μερικών δεκαετιών πριν. Ασφαλώς οι δηλώσεις τους προσφέρουν ακόμη μια φορά πολύτιμο υλικό για τους θεωρητικούς και τους πολιτικούς αναλυτές, που θα προσπαθήσουν μέσα από τα ωραία λόγια να διαγνώσουν την αλήθεια:

Ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κ. Μπαρόζο θεώρησε υποχρέωσή του να τονίσει, ότι: *«Η σχέση μεταξύ των ΗΠΑ και της Ευρώπης συγκροτεί την πιο ισχυρή, την πιο ολοκληρωμένη και στρατηγικά την πιο σημαντική σχέση στον κόσμο»*, ενώ ο κ.Μπους

ανταπαντώντας υποστήριξε ότι: «Σήμερα, η ασφάλεια, η δικαιοσύνη και η ευημερία στον κόσμο εξαρτώνται από τη στενή συνεργασία της Αμερικής και της Ευρώπης για την επίτευξη κοινών σκοπών. Αυτό κάνει τους διατλαντικούς μας δεσμούς να είναι ζωτικής σημασίας, όπως πάντα. Η κυβέρνησή μου και οι Ηνωμένες Πολιτείες επιθυμούν να επιτύχει το Ευρωπαϊκό εγχείρημα. Είναι μέσα στα ενδιαφέροντά μας η ισχυρή Ευρώπη...». Ασφαλώς η καθημερινότητα θα καταδείξει και πάλι, αν η ρητορική της ηγεσίας έχει καμία σχέση με τη πράξη...

Είναι πάντως γεγονός ότι η ευρωατλαντική σχέση, δεκαέξι χρόνια μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου αποκτά και πάλι ενδιαφέρον και όχι μόνο για τους πολιτικούς και τους ακαδημαϊκούς, αλλά και για του απλούς πολίτες. Η συζήτηση είναι ζωντανή, ενδιαφέρουσα και όπως λέει και ο καθηγητής Erik Jones με όλα όσα λέγονται περί Άρη και Αφροδίτης είναι και πολύ σέξυ! (Jones 2004).

Με τη σύντομη ανασκόπηση της ιστορικής διαδρομής, την αξιολόγηση των σχέσεων, και την κριτική ανάλυση των σημαντικότερων γεγονότων, θα προσπαθήσω με την παρούσα εργασία, να αναδείξω τις βασικές πτυχές των πολυκύμαντων ευρωατλαντικών σχέσεων και τις ρίζες των συγκρούσεων, αλλά και να ερευνήσω κατά πόσον η θεωρία της αλληλεξάρτησης επαληθεύεται ή διαψεύδεται σε αυτές τις σχέσεις

Η ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΑΣ ΑΒΕΒΑΙΗΣ ΣΧΕΣΗΣ

Λέγεται, ότι η ιστορία γράφεται από τους νικητές και συνεπώς η ιστορική και πολιτική ορθοδοξία διαμορφώνεται από τις αξίες, τα συμφέροντα και τις προοπτικές του ισχυρού. Η ιστορία των ευρωατλαντικών σχέσεων από τη δεκαετία του 1940 και έπειτα έχει γραφεί κατά το μεγαλύτερο μέρος της σε ένα ιδεολογικοπολιτικό πλαίσιο που έχει

χαρακτηρισθεί από τους πολιτικούς και ακαδημαϊκούς αναλυτές ως «Pax Americana». Η βιβλιογραφία επί του θέματος είναι τεράστια.

Επισημώς η σχέση συμπληρώνει φέτος εξήντα χρόνια, όσα και η νίκη κατά του ναζισμού και του φασισμού στην Ευρώπη. Οι ευρωατλαντικές σχέσεις θεμελιώθηκαν και συντηρήθηκαν κυρίως χάρη στην από κοινού αντιμετώπιση της Σοβιετικής απειλής. Οι ρίζες τους βέβαια, καθώς και οι αβεβαιότητες που τις συνοδεύουν από την αρχή, βρίσκονται πολύ πιο πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, στις δεκαετίες 1920 και 1930. Ωστόσο, το ξεκίνημα μιάς επίσημης Αμερικανικής παρουσίας και η εκδήλωση ενδιαφέροντος για τις υποθέσεις της Ευρώπης τοποθετείται στα τελευταία χρόνια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Επομένως η σχέση αναπτύχθηκε σε μια περίοδο αστάθειας, αβεβαιότητας και μεγάλων αλλαγών στο διεθνές σύστημα. Με πολλούς τρόπους η εξέλιξη των ευρωατλαντικών σχέσεων από το 1945 παρέχει ένα αντικείμενο για μελέτη των κινδύνων και των δυσκολιών που συνεπάγονται οι αλλαγές στο διεθνές σύστημα, αλλά και οι σχέσεις αλληλεξάρτησης (Milward, 1984).

Ανάμεσα στο τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και το ξέσπασμα του πολέμου στη Κορέα τον Ιούνιο του 1950 προέκυψαν αλλαγές στους δεσμούς μεταξύ των δύο πλευρών του Ατλαντικού, οι συνέπειες των οποίων είναι μέχρι σήμερα αισθητές. Ενώ, δηλαδή αρχικά φαινόταν ότι υπήρχε κίνδυνος οι Ηνωμένες Πολιτείες να επιστρέψουν στον προπολεμικό απομονωτισμό τους, αρνούμενες να αναλάβουν ευθύνες για τη λειτουργία ενός διπλωματικού συστήματος με κέντρο την Ευρώπη, μέσα σε πέντε χρόνια δημιουργήθηκε ένα πλαίσιο διπλωματικών, στρατηγικών και οικονομικών σχέσεων που αποδείχτηκε ανθεκτικό στο χρόνο και με ικανότητα προσαρμογής. Οι ΗΠΑ αρχικά ενεθάρρυναν την Ευρωπαϊκή Αμυντική

Συνεργασία, σύμφωνα με τη Συνθήκη των Βρυξελλών του 1948, αλλά στη συνέχεια κινήθηκαν για τη δημιουργία του ΝΑΤΟ, με βάση το άρθρο 51 του Χάρτη του ΟΗΕ, ως πλαίσιο για την αυτοάμυνα. Εν ολίγοις, η επιλεκτική ασφάλεια της συμμαχίας αντικατέστησε τη συλλογική ασφάλεια που προέβλεπε ο Χάρτης του ΟΗΕ (Joseph S. Nye & R. Keohane, 1992).

Γύρω στο 1950 είχε ήδη δημιουργηθεί ένα περίπλοκο σύστημα αμοιβαίων υποχρεώσεων ανάμεσα στην Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Βεβαίως υπήρξαν διαφοροποιήσεις ως προς τον βαθμό συναίνεσης μεταξύ των ΗΠΑ και της Δυτικής Ευρώπης σχετικά με την ουσία και το νόημα των υποχρεώσεων. Η μεγαλύτερη συμφωνία υπήρξε στο Σχέδιο Μάρσαλ, για την ανασυγκρότηση της Ευρώπης, όπου τα οφέλη ήταν μετρήσιμα και η αμερικανική γενναιοδωρία αναμφισβήτητη (Treverton, 1992). Ωστόσο, η πιο στενή σχέση δημιουργήθηκε στα θέματα στρατηγικής και ασφάλειας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπήρξαν διαφορές σχετικά με τους μηχανισμούς και κυρίως τις διαδικασίες (όπως σήμερα). Αυτό συνδέεται πάλι με την αβεβαιότητα, τις διαφορετικές προσεγγίσεις σχετικά με τη φύση των προβλημάτων, ή και με την απάντηση στο ερώτημα που περιμένει ακόμη απάντηση: Πόσο άραγε πραγματική ήταν η Σοβιετική απειλή, ή η κομμουνιστική απειλή για τη Δυτική Ευρώπη;

Ο Ψυχρός Πόλεμος και το Δόγμα της Αποτροπής

Το δόγμα Τρούμαν, ή της «αποτροπής», και η εδραίωση της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας αντανakλούσαν τις αντιλήψεις των πολιτικών, ιδιαίτερα στις ΗΠΑ, για τη φύση της απειλής. Ο πόλεμος στην Κορέα εγκαινίασε μια περίοδο παγίωσης των ευρωαμερικάνικων σχέσεων, ωστόσο, δεν σηματοδότησε το τέλος των εντάσεων και των αβεβαιοτήτων σχετικά με τον

τρόπο οργάνωσης και εξέλιξης αυτών των σχέσεων. Μεγάλες διαφωνίες υπήρξαν σχετικά με τον γερμανικό αφοπλισμό και τις προτάσεις της Γαλλίας για μια Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άμυνας, ως το πιο αποτελεσματικό μέσο περιορισμού της στρατιωτικής ισχύος της Γερμανίας. Την κατάσταση τότε έσωσε η Βρετανική πρόταση συμβιβασμού, με βάση την οποία η Δυτική Γερμανία συνδέθηκε με το ΝΑΤΟ, μέσω της δημιουργίας της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία βεβαίως ματαίωσε κάθε σχέδιο και πρωτοβουλία για αυτόνομη ευρωπαϊκή άμυνα (Milward).

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1950, με την αύξηση της στρατιωτικής (και ιδιαίτερα της πυρηνικής) δύναμης της Σοβιετικής Ένωσης οι τριβές και οι αβεβαιότητες συνεχίστηκαν κυρίως πάνω σε δύο θέματα: την κατοχή και τον έλεγχο των πυρηνικών όπλων και το καθεστώς της Γερμανίας. Η Σοβιετική «υπεροχή» στους πυραύλους και η προσπάθεια των Αμερικανών να επεκτείνουν την τακτική πυρηνική παρουσία τους στη Δυτική Ευρώπη, προκάλεσε μεγάλες διαφορές απόψεων σχετικά με τους κινδύνους που συνόδευαν την πυρηνική ισορροπία. Ταυτόχρονα, στο μέτωπο της οικονομίας το ξεκίνημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης που κατέληξε στη Συνθήκη της Ρώμης το 1957, άνοιξε καινούργια ζητήματα αβεβαιότητας σχετικά με το εύρος της αμερικανικής υποστήριξης προς μια τελωνιακή ένωση, όπως αυτή της ΕΟΚ.

Η περίοδος 1955–60 εγκαινίασε μια σειρά από πρωτοβουλίες και τάσεις, από τις οποίες μερικές έμελλε να προκαλέσουν μεγάλες τριβές και ατελείωτες συζητήσεις. Η πιο σοβαρή ήταν η κρίση με τη διώρυγα του Σουέζ (1956), που προκάλεσε ανοιχτή σύγκρουση στους κόλπους της Ατλαντικής Συμμαχίας, λόγω των αλλαγών που επέφερε στη Μέση Ανατολή, όπου θίγονταν συμφέροντα της Γαλλίας και της Βρετανίας στη περιοχή (Kern 2005). Στο μεταξύ, η αύξηση της

δυσαρέσκειας στο Ανατολικό Μπλόκ οδήγησε στη βίαιη καταστολή της Ουγγρικής εξέγερσης το 1956 και στα τέλη της δεκαετίας του 1950 υποχρέωσε τη συμμαχία να στρέψει και πάλι τη προσοχή της στη κεντρική αρένα του Ψυχρού Πολέμου.

Η «Ατλαντική Εταιρική Σχέση», το Δόγμα Μακναμάρα και η Αποχώρηση της Γαλλίας από το NATO

Με το ξεκίνημα του 1960, ήταν φανερό ότι αναδυόταν ένα νέο είδος διεθνούς κοινότητας, μια νέα εποχή δημιουργίας και ανάπτυξης: Οι εντάσεις στους κόλπους του NATO σε καμιά περίπτωση δεν απειλούσαν το μέλλον της συμμαχίας, ούτε έθεταν σε αμφισβήτηση την Αμερικανική αφοσίωση στη ασφάλεια της Δ. Ευρώπης. Την ίδια περίοδο οι Αμερικανικοί πολιτικοί και επιχειρηματικοί κύκλοι διαπίστωναν τις νέες ευκαιρίες –εμπορικές και επενδυτικές– που προσέφερε η νέα μεγάλη ευρωπαϊκή αγορά. Σε αυτό το πνεύμα η κυβέρνηση Κέννεντυ άρχισε να προωθεί την ιδέα της «Ατλαντικής Εταιρικής Σχέσης», που θα οδηγούσε τη συνεργασία πέρα από τις παραδοσιακές συμμαχίες και θα στηριζόταν στην ισότητα των ΗΠΑ και της επεκτεινόμενης Δυτικής Ευρώπης. Την ίδια περίοδο όμως οι Αμερικανοί δεν ήταν διατεθειμένοι να εγκαταλείψουν τη πρωτοκαθεδρία στον τομέα της στρατηγικής για τα πυρηνικά όπλα, όπως φάνηκε και με το λεγόμενο δόγμα Μακναμάρα το 1962, το οποίο ήλθε σε σύγκρουση με την πολιτική Ντε Γκωλ στη Γαλλία και προκάλεσε μεγάλο ρήγμα στις ευρωατλαντικές σχέσεις (Palmer 1988)

Ο Γκωλισμός επίσης έβλεπε με καχυποψία την «ειδική σχέση» Βρετανίας-ΗΠΑ, η οποία εκφράστηκε με την αντίδραση στην είσοδο της Βρετανίας στην ΕΟΚ. Το Γαλλικό βέτο τον Ιανουάριο του 1963 υπονόμωσε κάθε προσπάθεια για τη δημιουργία μιάς ενωμένης

Ευρώπης που θα μπορούσε να αναλάβει ένα ισότιμο ρόλο με εκείνον των ΗΠΑ και η αμερικάνικη πολιτική δεν έχανε ευκαιρία στα επόμενα χρόνια που να μη προβάλλει τις διαφωνίες μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, είτε τυχαία είτε σκόπιμα. (το σκηνικό μοιάζει με σημερινό). Οι κύριες περιοχές διαφωνιών αφορούσαν: α/ τις εμπορικές σχέσεις, ιδιαίτερα στη διάρκεια του λεγόμενου «γύρου Κέννεντυ» και τη καχυποψία των ευρωπαίων απέναντι στις προκλήσεις των μεγάλων αμερικανικών επιχειρήσεων β/ την προσπάθεια δημιουργίας πολυμερούς πυρηνικής δύναμης και γ/ την σταδιακή αμερικανική εμπλοκή στο Βιετνάμ (Milward).

Οι ευρωατλαντικές σχέσεις με το τέλος της κυβέρνησης Τζόνσον το 1968, έδιναν την εντύπωση πεδίου μάχης. Η Γαλλία αποχώρησε από το ΝΑΤΟ το 1966, η πολυμερής πυρηνική δύναμη μπήκε στο συρτάρι, οι εμπορικές και νομισματικές σχέσεις αποτελούσαν σημεία συνεχών τριβών, ιδιαίτερα υπό το φως του αμερικανικού εμπορικού ελλείμματος. Επιπροσθέτως, μετά τη κρίση με τους πυραύλους στη Κούβα το 1962, το ενδιαφέρον των Αμερικανών φάνηκε να μετατοπίζεται, από τη Δ. Ευρώπη των πολλών και διαφορετικών κρατών προς τη δημιουργία ενός «condominium» από τις μεγάλες δυνάμεις (ibid). Όταν ο Λύντον Τζόνσον ανακοίνωσε την απόφασή του να συνταξιοδοτηθεί από την προεδρία τον Μάρτιο του 1968, οι διατλαντικές σχέσεις ήταν πολύ ρευστές. Μερικές από τις αιτίες είχαν μακρά ιστορία – η Γκωλλική αντίδραση, η αυξανόμενη ανησυχία των αμερικανών για τη θέση τους στην παγκόσμια οικονομία, και τα θέματα της κατανομής των βαρών στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ.

Ο Πόλεμος στο Βιετνάμ, ο Γαλλικός Μάης του 1968 και το Άνοιγμα προς Ανατολάς

Οι προοπτικές εξομάλυνσης των σχέσεων υπονομεύονταν από μια σειρά γεγονότων, όπως ο πόλεμος στο Βιετνάμ, που κατέδειξε τις διαφορετικές προσεγγίσεις ανάμεσα στις δύο όχθες του Ατλαντικού. Την ίδια εποχή ξέσπασαν και οι κοινωνικές εξεγέρσεις στη Γαλλία και αλλού που συμπλήρωσαν το σκηνικό μιάς ταραγμένης περιόδου. Η παλιά τάξη πραγμάτων βρέθηκε υπό αμφισβήτηση και στη στρατιωτική και στην οικονομική σφαίρα. Πολλοί ερευνητές τοποθετούν τη στροφή στις αντιλήψεις των Ευρωπαίων για τις ΗΠΑ αμέσως μετά τη δολοφονία του Κέννεντυ, αλλά κυρίως με το πόλεμο στο Βιετνάμ. Αυτός ο πόλεμος μαζί με τη κλιμάκωση των πυρηνικών εξοπλισμών σε όλη τη δεκαετία του 1960, προκάλεσε την αποστροφή και τον ριζοσπαστισμό στους κόλπους της νεολαίας, με μακρόχρονα αποτελέσματα (Palmer).

Εκείνη την εποχή ξεκίνησαν και αλλαγές στον στρατηγικό τομέα που άρχισε να αναμορφώνεται, να αλλάζει στυλ και να στρέφεται προς την ισορροπία δυνάμεων (στη πραγματικότητα την ισορροπία του τρόμου), υπό την ηγεσία Νίξον και Κίσινγκερ. Αυτός ο επαναπροσανατολισμός πολιτικής ενθαρρύνθηκε από τη Σοβιετική Ένωση, αλλά ήταν φανερό ότι ο ρόλος της Δ. Ευρώπης περιορίστηκε, αφού η υπεροχή των ΗΠΑ στο πεδίο των πυρηνικών όπλων ήταν αναμφισβήτητη και ήταν αυτό ακριβώς που μετρούσε στη διαδικασία της ύφεσης. Το αποτέλεσμα ήταν να επικρατήσει αμοιβαία καχυποψία: Έπαιζαν οι Αμερικανοί και οι Σοβιετικοί παιγνίδια εις βάρος της Δ. Ευρώπης;

Δύο περιστατικά υπογράμμισαν το πρόβλημα: Η Σύμβαση για τον περιορισμό της εξάπλωσης των πυρηνικών εξοπλισμών (Non Proliferation Treaty) και η προώθηση εκ μέρους της Γερμανίας της Ostpolitik, με στόχο τη χαλάρωση της έντασης στη Κεντρική και Ανατολική

Ευρώπη. Και οι δύο αυτές πρωτοβουλίες συγκρούονταν με τις αντιλήψεις των Αμερικανών. Οι πολέμιοι της ύφεσης, που άρχισε επί Προεδρίας Νίξον (1968) και κατέρρευσε επί Ford και Carter (1974–1980), θεωρούσαν «ανήθικη» τη πολιτική της ειρηνικής συνύπαρξης με τη Σοβιετική Ένωση, διότι ουσιαστικά εξίσωνε τις ΗΠΑ (κόσμο του καλού), με τη Σοβιετική Ένωση (κόσμο του κακού) και αποδεχόταν τον διαμελισμό της Ευρώπης (Ευρυβιάδης 2004). Τα γεγονότα λοιπόν εκείνης της εποχής καταδεικνύουν ότι η «λογική» των συντηρητικών προηγήθηκε κατά πολύ του δόγματος Μπούς. Απλώς σήμερα, με τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας επανήλθε δριμύτερη.

Η Κατάρρευση της Νομισματικής Συμφωνίας

Στο μέτωπο της οικονομίας η διεθνής οικονομική τάξη είχε επίσης προβλήματα. Το 1968 ήταν φανερό ότι το εμπόριο και άλλες πλευρές της Δυτικής πολιτικής απειλούνταν από τη κατάρρευση της νομισματικής συμφωνίας του 1958. Οικονομικές αποκλίσεις και η αδυναμία του δολαρίου και της στερλίνας πίεζαν ασφυκτικά το σύστημα των ισοτιμιών που είχε καθιερωθεί με τη συμφωνία Μπρέττον Γούντς. Τον Αύγουστο του 1971 έγινε υποτίμηση του δολαρίου. Την ίδια εποχή η Γερμανία εμφανίστηκε ως η μόνη μεγάλη Ευρωπαϊκή χώρα με εσωτερική νομισματική σταθερότητα και με το μάρκο να πρωταγωνιστεί στις αγορές. Η κυριαρχία του μάρκου διατηρήθηκε μέχρι τη καθιέρωση της ΟΝΕ στα τέλη της δεκαετίας του 1990 (McKinnon, 2002).

Μέχρι το 1973 ελάχιστα είχαν διασωθεί από το σύστημα Bretton Woods και η διευρυμένη Ευρώπη βρισκόταν σε πλήρη αδυναμία να βάλει μια τάξη στο χάος των ισοτιμιών. Την ίδια εποχή, οι Δυτικοευρωπαίοι εκλήθησαν να προσυπογράψουν τον «Νέο Ατλαντικό Χάρτη», που θα δημιουργούσε τη βάση για μια νέα

κοινότητα. Το «Έτος της Ευρώπης», όπως ανακηρύχτηκε από τον Κίσινγκερ, έληξε με πικρές αντεγκλήσεις και αλληλοκατηγορίες, που πυροδοτήθηκαν από τον Πόλεμο του Οκτώβρη στη Μέση Ανατολή και την πετρελαϊκή κρίση που ακολούθησε. Το 1974 σηματοδεύτηκε από αλλαγές στο σύνολο σχεδόν των ηγεσιών της Δ. Ευρώπης, καθώς και στις ΗΠΑ, αλλά οι νέες κυβερνήσεις των Φορντ, Ουίλσον, Σμίτ και Ζισκάρ ντ' Εστέν δεν έδειχναν πολύ ευτυχείς από την προοπτική μιας «Ατλαντικής Κοινότητας».

Η «Αναθέρμανση» των Σχέσεων, η Παγκοσμιοποίηση και το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα

Στα χρόνια που ακολούθησαν, 1975 και 1976 έγιναν πολλές προσπάθειες για το «ξαναχτίσιμο» των σχέσεων. Όμως ο κόσμος είχε ήδη υποστεί ήδη βαθιές αλλαγές. Μια παράμετρος αυτών των αλλαγών ήταν η «παγκοσμιοποίηση», δηλαδή η διαδικασία μέσω της οποίας πολλά από τα προβλήματα στις ευρωαμερικανικές σχέσεις είχαν παγκόσμιες επιπτώσεις. Τώρα η ενέργεια, το εμπόριο, η οικονομική ύφεση και η βιομηχανική πολιτική θα έπρεπε να εξεταστούν μέσα σε ένα ευρύτερο σύστημα, παρά σε ένα περιφερειακό ή «Ατλαντικό». Η ουσία ήταν ότι τα «ατλαντικά» προβλήματα δεν μπορούσαν πλέον να απομονωθούν από τις παρενέργειες που προκαλούσαν στον υπόλοιπο κόσμο. Ο Γύρος του Τόκιο που ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του 1970 είχε να ασχοληθεί και με τέτοιας φύσης ζητήματα. Στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, οι οικονομικές αποκλίσεις διόγκωναν τα προβλήματα και έδειχναν το στόχο της οικονομικής και νομισματικής ενοποίησης ανέφικτο.

Ωστόσο στα 1978-79, κάποια πρόοδος υπήρξε με την εισαγωγή του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (EMS), κυρίως ως ένα μέτρο

άμυνας απέναντι στην αμερικανική οικονομική πολιτική (Kenen, 2002). Οι περιπλοκές αφορούσαν σε δύο κυρίως κατευθύνσεις: Πρώτον την οικονομική συνεργασία, η οποία απειλούνταν από έναν νέο αμερικανικό εθνικισμό και προστατευτισμό, δεύτερον τον τομέα της «υψηλής πολιτικής» και τις προσπάθειες των χωρών της ΕΟΚ να αναπτύξουν κοινούς στόχους εξωτερικής πολιτικής μέσω της «Πολιτικής Συνεργασίας». Στη Μέση Ανατολή δημιουργήθηκαν τριβές το 1983, ενώ σε άλλες περιοχές η κρίση έφερε στην επιφάνεια τις υποβόσκουσες διαφορές θέσεων (Ιράν, Πολωνία και Αφγανιστάν). Δεν ήταν μόνο ότι η ευρωπαϊκή αλληλεγγύη ήταν απλά υπό αμφισβήτηση, αλλά και το ότι η αμερικανική πολιτική υπό τον Κάρτερ και τον Ρέιγκαν ήταν σε σύγχυση και έπασχε από εσωτερικούς ανταγωνισμούς και αντιφάσεις.

Η Πυρηνική Απειλή, η Κούρσα των Εξοπλισμών και ο Πόλεμος των Άστρων

Πολλά από τα συμπτώματα αστάθειας και σύγχυσης αφορούσαν και την πολιτική του ΝΑΤΟ. Ενα από τα κρίσιμα θέματα παρέμενε η κατανομή των βαρών. Παρά την υπόσχεση να αυξηθούν οι αμυντικές δαπάνες κατά 3% μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, όλα τα μέλη του ΝΑΤΟ, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ, δεν ανταποκρίθηκαν στις υποχρεώσεις τους. Το όλο θέμα ενεπλάκη επίσης με τα πυρηνικά όπλα και την ανάπτυξη εκ μέρους της Σοβιετικής Ένωσης νέων και περισσότερο καταστροφικών πυραύλων (ιδιαίτερα των SS- 20). Οι ευρωπαίοι ηγέτες αντιμετώπισαν πολύ μεγάλο δίλημμα στο να δεχθούν να εγκατασταθούν στο έδαφός τους πύραυλοι Pershing II και Cruise, λόγω και της μεγάλης λαϊκής αντίδρασης σε κάθε κλιμάκωση των πυρηνικών εξοπλισμών (ibid).

Σε όλο αυτό το διάστημα οι Αμερικανοί διατηρούσαν δυσπιστία για πολλούς από τους ευρωπαίους συμμάχους τους και θεωρούσαν

υπαρκτή την απειλή του ευρωκομμουνισμού, ιδιαίτερα για τη Γαλλία και την Ιταλία. Δεν τους θεωρούσε, δηλαδή, αξιόπιστους συμμάχους. Από την πλευρά τους οι Ευρωπαίοι είχαν σοβαρές διαφωνίες με την αμερικανική πολιτική, στη Λατινική Αμερική (Ελ Σαλβαδόρ, Νικαράγουα και αργότερα Καναδά), στην Ασία (Ιράν και Αφγανιστάν) και στην ίδια την Ευρώπη (Πολωνία). Στην αρχές της δεκαετίας του 1980 υπήρχαν σοβαρές αμφιβολίες για την επιβίωση της Δυτικής Συμμαχίας, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, ωστόσο, ήταν ξεκάθαρο ότι πολλά από τα προβλήματα ήταν ίδια με εκείνα που την απασχολούσαν σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας της και πάντα συνδεδεμένα με οικονομικές, στρατιωτικές και κοινωνικές αναταραχές. Σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 ο οικονομικός, πολιτικός και στρατιωτικός κόσμος της Ατλαντικής Συμμαχίας συγκλονιζόταν από διαφωνίες και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού, έγραφε Ο John Palmer το 1988, και υπογράμμιζε ότι: «Είναι φανερό ότι η κρίση στις Αμερικανοευρωπαϊκές σχέσεις δεν είναι μια παροδική φάση αλλά κεντρικό στοιχείο μίας συστημικής κρίσης της Δυτικής οικονομικής και πολιτικής τάξης».

Μετά τη χρηματιστηριακή κρίση του 1987 και τη δραματική πτώση του δολαρίου οι ευρωατλαντικές διαφορές σε θέματα διαχείρισης του διεθνούς χρηματοοικονομικού συστήματος και του παγκόσμιου εμπορίου βάθυναν. Αρκετοί σκληροπυρηνικοί Ρηγκανικοί δεν έκρυβαν την αντιπάθειά τους για τους ευρωπαίους συμμάχους, τους οποίους θεωρούσαν αναξιόπιστους, ανεύθυνους και ξένοιαστους καβαλάρηδες, που έβρισκαν καταφύγιο και ασφάλεια κάτω από την αμερικανική πυρηνική ομπρέλα, την ίδια στιγμή που υπονόμευαν αλλού τα αμερικανικά συμφέροντα. (Palmer). Στο ίδιο πνεύμα ήταν και η απάντηση του Υφυπουργού Άμυνας Ρίτσαρντ Πέρλ, όταν του ζητήθηκε να σχολιάσει τις

αντιδράσεις των Ευρωπαίων στην πρωτοβουλία του Ρέιγκαν για τον Πόλεμο των Άστρων.

Σε όλη τη δεκαετία του 1980 έντονες ήταν και οι εμπορικές διαμάχες για τις οποίες καμιά πλευρά βέβαια δεν είχε το μονοπώλιο της αρετής. Οι Αμερικανοί κατηγορούν τους Ευρωπαίους για την προστατευτική αγροτική πολιτική, ότι σταδιακά κινούνται προς μια οικονομική και εμπορική «Ευρώπη Φρούριο» και ότι εγκαταλείπουν τη φιλοσοφία του ελεύθερου εμπορίου πάνω στην οποία στηρίχθηκε η Ατλαντική συνεργασία. Από την πλευρά τους οι Ευρωπαίοι κατηγορούν τους Αμερικανούς ότι ενδίδουν σε λόμπι για τη προστασία μιας σειράς βιομηχανικών προϊόντων, όπως ο χάλυβας, καθώς και αγροτικών προϊόντων. (Palmer). Σίγουρα και οι ΗΠΑ και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα ευθύνονταν για τα προβλήματα και τους περιορισμούς που προσπαθούσαν να θέσουν στο ελεύθερο εμπόριο

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΑΤΛΑΝΤΙΚΟ ΧΑΣΜΑ

Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, το 1989, αρχίζει μια νέα εποχή για τις διατλαντικές σχέσεις και ολόκληρη την ανθρωπότητα. Η κατάρρευση του Ανατολικού Μπλοκ και η εξάλειψη της Σοβιετικής απειλής, μετέβαλε ριζικά τη φύση των διεθνών σχέσεων. Από την προσήλωση στην άμυνα και τους εξοπλισμούς περάσαμε στην αναζήτηση διαφορετικών μορφών άσκησης εξωτερικής πολιτικής, με ιδιαίτερη έμφαση στα δημοκρατικά και ανθρώπινα δικαιώματα, την υγεία, την εκπαίδευση, την εξάλειψη της φτώχειας, το σύστημα δικαίου, την ανθρωπιστική βοήθεια, το περιβάλλον, το εμπόριο, τις πληθυσμιακές αναλογίες, τη καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος

Πολλοί προέβλεψαν ότι η συμμαχία θα διαλυθεί, αφού η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, το

NATO και άλλοι πολυμερείς θεσμοί αντιμετώπισαν δυσκολίες στο να συμφωνήσουν για τους νέους ρόλους τους, ακόμη και σε τομείς που είχαν συνεργασθεί αποτελεσματικά. Διαπρεπείς ευρωπαίοι, συμπεριλαμβανομένου του Προέδρου της Τσεχοσλοβακίας Vaclav Havel, ζητούσαν τη διάλυση του NATO και του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Ωστόσο, δύο χρόνια αργότερα η Τσεχοσλοβακία ζητούσε την προσχώρησή της στο NATO. Οι ΗΠΑ επεδίωξαν και επέτυχαν να χρησιμοποιήσουν τους διεθνείς θεσμούς για να διατηρήσουν την πολιτική και οικονομική τους επιρροή στην Ευρώπη, ενώ η ΕΕ καθυστέρησε να κάνει πράξη εκείνο που από το 1989 είχε εκφράσει ο Γάλλος Υπουργός Άμυνας Jean-Pierre Cheveneman: «τα διεθνή γεγονότα είναι ενθαρρυντικά για να πάρουμε την άμυνά μας στα χέρια μας, τη στιγμή που μας προσφέρεται αυτή η δυνατότητα (Nye & Keohane, 1992)

ΟΙ ΝΕΕΣ ΑΠΕΙΛΕΣ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ

Είναι γεγονός ότι η εμφάνιση μη παραδοσιακών απειλών μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου έκανε πολύ δύσκολες τις διαπραγματεύσεις και τη διαμόρφωση μίας κοινής αντίληψης για τη φύση των απειλών και της ασφάλειας (Reicke, 2005). Το ερώτημα που μπήκε, τόσο για την ΕΕ, όσο και για τις ΗΠΑ ήταν κατά πόσο μπορούσαν να συνεργασθούν δημιουργικά μέσα σε ένα κόσμο που είχε αλλάξει ριζικά. Η Διακήρυξη του 1990 και κυρίως η Νέα Διατλαντική Ατζέντα που συμφωνήθηκε το 1995, αποτελούν μεγάλους σταθμούς για τη μεταψυχροπολεμική ατλαντική συμμαχία και αποτελούν σημεία αναφοράς ακόμη και όταν οι διαφορές και οι διενέξεις φαίνονται αγεφύρωτες. Από καλογραμμένα κείμενα και δηλώσεις καλών προθέσεων άλλο τίποτα...

Οι διατλαντικές αντεγκλήσεις για την κρίση στα Βαλκάνια, έθεσαν (ακόμη μια φορά) σε κίνδυνο την ευρωατλαντική ενότητα και κλιμακώθηκαν

με τη διαχείριση της κρίσης στο Κόσοβο και αργότερα με τον πόλεμο στο Ιράκ που δημιούργησε το «ευρωατλαντικό τραύμα» (Herd 2003). Παρόλο που οι διατλαντικοί εταίροι μοιράζονται πολλές κοινές εκτιμήσεις για τις σύγχρονες απειλές εντούτοις διαφωνούν για τη διαχείριση των απειλών και ιδιαίτερα για το πώς, πότε και γιατί να χρησιμοποιήσουν στρατιωτική βία. Αυτό το στρατηγικό- χάσμα διευρύνεται από την ασυμμετρία στις στρατιωτικές και τεχνολογικές ικανότητες, που στην ακραία του μορφή παρουσιάζεται ως διχοτομία μεταξύ της μονομερούς Ευρωπαϊκής αδράνειας και του μονομερούς Αμερικανικού ακτιβισμού. Σύμφωνα με τον Herd αυτό έχει οδηγήσει τους πολιτικούς αναλυτές να υποστηρίζουν, ότι θα συμβεί ένα από τα τρία μελλοντικά σενάρια: είτε ένας φιλικός χωρισμός (Daalder, 2003), είτε στρατηγικό διαζύγιο (Kagan, 2003), είτε στρατηγική αναδιάρθρωση και ανανέωση (Asmus and Pollack, 2002).

Η ΝΕΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΙΝΕΣ ΑΞΙΕΣ

Σύμφωνα με τη θεωρία, οι οργανισμοί τείνουν να αναπαράγονται, μέσα από νέες μορφές νομιμοποίησης, ακόμη και όταν η αρχική *raison d' être* έχει εκλείψει. Σε αυτές τις περιπτώσεις επιστρατεύουν επιχειρήματα που αφορούν, είτε τα κοινά ενδιαφέροντα, είτε τις κοινές νόρμες και συνήθως αναφέρονται στην αλληλεγγύη και στη κοινή ιστορία. Στη περίπτωση της ατλαντικής συμμαχίας κάτι παρόμοιο θα σήμαινε ότι πρόκειται για κάτι περισσότερο από μια παραδοσιακή στρατιωτική συμμαχία (Sjursen, 2004). Το κύριο επιχείρημα γύρω από την αναδιοργάνωση του NATO είναι ότι οι κοινές φιλελεύθερες δημοκρατικές αξίες και νόρμες είναι απαραίτητες για τη συνοχή της συμμαχίας και πάνω σε αυτή τη κοινή ταυτότητα έχει στρέψει τη προσοχή του το NATO στη μεταπολεμική περίοδο.

Πολλοί, που ασκούν κριτική στους ρεαλιστές και στους νεορεαλιστές, όπως ο Thomas Risse, υποστηρίζουν ότι δεν ήταν μόνο η Σοβιετική απειλή που δημιούργησε την Ατλαντική Συμμαχία, παρόλο που συνέβαλε στην ενίσχυση της αίσθησης του κοινού σκοπού. Οι ρίζες της συμμαχίας θα πρέπει να αναζητηθούν στη συμμαχία της Γαλλίας, της Βρετανίας και των ΗΠΑ στη διάρκεια του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, που δημιούργησε ένα αίσθημα κοινότητας και κοινών αξιών. Στο επίκεντρο αυτών των αξιών ήταν η αρχή της δημοκρατίας. Μια πιο ενδελεχής μελέτη, σύμφωνα με τον Risse, επιβεβαιώνει την υπόθεση εργασίας, σύμφωνα με την οποία, τα δημοκρατικά κράτη μπορούν να δημιουργήσουν κοινή ασφάλεια που βασίζεται στις ίδιες δημοκρατικές αρχές με αυτές που διέπουν τη λειτουργία στην εσωτερική τους πολιτική.

ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΔΙΕΝΕΞΕΙΣ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΑΤΖΕΝΤΑ

Ο Soeren Kern υποστηρίζει ότι οι μεγαλύτερες τριβές που δημιουργήθηκαν στις διατλαντικές σχέσεις στη μεταψυχροπολεμική περίοδο αφορούν περισσότερο στο εμπόριο παρά στα ζητήματα ασφαλείας, και αναφέρει ως παράδειγμα το 1989, όταν η Ουάσινγκτον επέβαλε δασμούς σε μια σειρά από ευρωπαϊκά αγροτικά προϊόντα έπειτα από την απόφαση των Βρυξελλών να απαγορεύσει εισαγωγές βοοειδών που είχαν τραφεί με ορμόνες.

Το 1995 ο Κλίντον είχε εκφράσει φόβους, ότι οι εμπορικές διενέξεις δηλητηρίαζαν το σύνολο της ευρωατλαντικής σχέσης και οι ηγέτες και από τις δύο πλευρές του Ατλαντικού άρχισαν να αναζητούν μια νέα μεγάλη πρωτοβουλία ή άλλη πολιτική χειρονομία προκειμένου να μη διαλυθεί η ευρωατλαντική συμμαχία. Τον Ιούνιο του 1995, ο Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών Warren Christopher με ομιλία του στη Μαδρίτη με τίτλο «Σχεδιάζοντας μια Νέα Διατλαντική Ατζέντα για τον 21^ο Αιώνα» καλούσε για μια

ευρεία οικονομική και πολιτική συνεργασία. Σε μια προσπάθεια να επαναδιαμορφώσουν τις σχέσεις, μέσα στο νέο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας ο Κλίντον και ο Ισπανός Πρωθυπουργός Φελίππε Γκονζάλες υπέγραψαν τη Νέα Διατλαντική Ατζέντα (ΝΔΑ) τον Δεκέμβριο του 1995, στη Σύνοδο Κορυφής ΕΕ-ΗΠΑ, στη Μαδρίτη.

Η ΝΔΑ, η οποία συμπλήρωσε τη Διακήρυξη του 1990, αποτελεί τον βασικό συνδετικό κρίκο μεταξύ Βρυξελλών και Ουάσινγκτον και δημιούργησε ένα θεσμικό πλαίσιο, σε υψηλό επίπεδο, για την επίλυση των διαφορών. Στη πραγματικότητα, ενώ η Διατλαντική Διακήρυξη αφορούσε μια συμβουλευτικού χαρακτήρα σχέση η ΝΔΑ αφορούσε κοινή δράση. Η ΝΔΑ, η οποία καλύπτει οικονομία, εμπόριο και ασφάλεια, προτείνει κοινή δράση σε τέσσερις κύριους τομείς: 1/ προαγωγή της ειρήνης, της δημοκρατίας και της ανάπτυξης στον κόσμο 2/ ανταπόκριση στις παγκόσμιες προκλήσεις 3/ συμβολή στην επέκταση του παγκόσμιου εμπορίου και στενότερες οικονομικές σχέσεις και 4/ γέφυρες κατά μήκος του Ατλαντικού (Kern)

Τον Μάιο του 1998 στη Σύνοδο Κορυφής του Μπέρμινγκχαμ ανακοινώθηκε η Διατλαντική Οικονομική Εταιρική Σχέση, που αφορούσε κυρίως στον περιορισμό των εμπορικών φραγμών και το ξεπέρασμα των κανονιστικών εμποδίων. Τον Μάρτιο του 2002, η ΕΕ και οι ΗΠΑ εγκαινίασαν τον διάλογο για τις χρηματαγορές, τον Μάιο του 2002 την Θετική Οικονομική Ατζέντα (Positive Economic Agenda), που σχεδιάστηκε για να μετριάσει τις εμπορικές διενέξεις και τον Ιούνιο του 2004, στη Σύνοδο Κορυφής στην Ιρλανδία, οι δύο πλευρές συμφώνησαν για τον «Οδικό Χάρτη για τη Συνεργασία και τη Διαφάνεια». Οι δύο πλευρές συνεργάστηκαν καλά στον νέο γύρο των διαπραγματεύσεων που ξεκίνησε στη Ντόχα τον

Νοέμβριο του 2001, στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου. Ωστόσο, η αποτυχία της συνόδου στο Κανκούν, τον Σεπτέμβριο του 2003, κυρίως λόγω των διαφωνιών μεταξύ ανεπτυγμένων και υπό ανάπτυξη χωρών, τραυμάτισε και τις ευρωατλαντικές σχέσεις.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΟΥΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΗΣ ΔΙΑΤΛΑΝΤΙΚΗΣ ΑΤΖΕΝΤΑΣ

Η δεκαετία της ΝΔΑ είναι θετική από οικονομική άποψη, αφού πρόκειται για την καλύτερη περίοδο στην ιστορία της διατλαντικής οικονομικής ολοκλήρωσης. Οι οικονομίες της ΕΕ και των ΗΠΑ αποτελούν τώρα την ισχυρότερη και πιο αλληλεξαρτώμενη οικονομική εταιρική σχέση στο κόσμο, αποτελώντας το 41% του παγκόσμιου ΑΕΠ, το 38% του παγκόσμιου εμπορίου, το 32% των εισαγωγών, το 27% των εξαγωγών το 58% των εισερχομένων κεφαλαιακών ροών και το 77% των εξερχομένων. Οι ξένες επενδύσεις που αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της ατλαντικής οικονομίας βρίσκονται σε άνθιση. Οι Αμερικανικές εταιρείες επένδυσαν περισσότερο κεφάλαιο στο εξωτερικό στη δεκαετία του 1990-περισσότερα από \$750 δις.-από ότι τις προηγούμενες τέσσερις δεκαετίες. Από αυτές περίπου οι μισές πήγαν στην Ευρώπη (Elcano Royal Institute 2005).

Οι ΗΠΑ επενδύουν στην Ιρλανδία διπλάσια από ότι στη Κίνα και τα αμερικάνικα κεφάλαια στη Γερμανία είναι μεγαλύτερα από το σύνολο των αμερικανικών κεφαλαίων στη Λατινική Αμερική. Η ΕΕ σήμερα δίνει στις αμερικανικές εταιρείες το 50% από το σύνολο των παγκόσμιων κερδών τους. Αντιστοίχως οι ευρωπαϊκές επενδύσεις στις ΗΠΑ έχουν φθάσει στο ύψος των \$850δις., είναι υψηλότερες από τις αμερικανικές επενδύσεις στην Ευρώπη, με τις ευρωπαϊκές εταιρείες να είναι πρώτες σε επενδύσεις στις 44 από τις 50 πολιτείες. Υπάρχουν

περισσότερες επενδύσεις ευρωπαϊκών εταιριών μόνο στο Τέξας από ότι το σύνολο των αμερικανικών επενδύσεων στην Ιαπωνία (Elcano Royal Institute)

Άρα, παρά τις όποιες διαφωνίες, στη διάρκεια της δεκαετίας υπήρξε σύσφιξη παρά χαλάρωση σχέσεων. Η Διατλαντική Ατζέντα αποδείχτηκε περισσότερο αποτελεσματική για την οικονομία και το εμπόριο παρά για τους στρατηγικούς σχεδιασμούς της άμυνας και της ασφάλειας. Ωστόσο, τον Ιούνιο του 2003 η Σύνοδος Κορυφής στην Ουάσινγκτον, επί Ελληνικής Προεδρίας της ΕΕ, κατέληξε στην υπογραφή της Αμοιβαίας Νομικής Συνδρομής και συμφωνίες έκδοσης, καθώς και στην έναρξη των διαπραγματεύσεων για τις Αερομεταφορές.

Η Υψηλή Πολιτική των ΗΠΑ (χρήση βίας) και η Χαμηλή της ΕΕ (περιβάλλον)

Τα θέματα που έθεσαν σε δοκιμασία τις διατλαντικές σχέσεις αφορούσαν κατά κύριο λόγο την εκτός συνόρων ασφάλεια. Είναι γεγονός ότι υπάρχουν διαφορές στην κουλτούρα, στη στρατιωτική ισχύ και στις εκτιμήσεις των καταστάσεων. Με δεδομένη την στρατιωτική υπεροχή τους οι ΗΠΑ συχνά προτιμούν να ενεργούν μονομερώς. Αυτό, πολλοί υποστηρίζουν, συνδέεται και με τη πολύπλοκη δομή και το σύστημα αποφάσεων της ΕΕ. Παρά τη πρόοδο που έχει σημειωθεί για την ΚΕΠΑΑ, η ΕΕ εξακολουθεί να μη μιλάει με μια φωνή σε πολλά θέματα. Αυτό έχει σαν συνέπεια οι Αμερικανοί να βλέπουν την Ευρώπη διαιρεμένη και σε συνεχή σύγχυση. Η εντύπωση αυτή ενισχύεται και από την ανυπομονησία και τη βιασύνη όλων σχεδόν των ευρωπαίων ηγετών να ενισχύσουν τις δικές τους διμερείς σχέσεις με τις ΗΠΑ. Ποιος ευρωπαίος ηγέτης θα αρνιόταν μια πρόσκληση στο Crawford από φόβο μήπως προσβάλει τους Ευρωπαίους εταίρους του, αναρωτιέται ευλόγως ο Soeren Kern. (Ο Καραμανλής πάντως έσπευσε..).

Επιπλέον στην Ουάσινγκτον ασχολούνται με την «υψηλή πολιτική», όπως η χρήση βίας, ενώ στην ΕΕ με τη «χαμηλή πολιτική», όπως είναι το εμπόριο, η βιομηχανία και η περιβαλλοντική πολιτική. Αυτό οδηγεί τις ΗΠΑ να πιστεύουν ότι ο καλύτερος τρόπος για να συνεννοηθούν με την ΕΕ σε θέματα ασφαλείας είναι διμερώς με τα κράτη μέλη ή μέσω του ΝΑΤΟ. Οι ευκαιριακές «coalitions of the willing» θεωρούνται ήδη οι πιο συμφέρουσες για τη προώθηση των Αμερικανικών συμφερόντων. Γι αυτό και η κυβέρνηση του Μπούς αποφάσισε να περιορίσει τις συναντήσεις κορυφής σε μία το χρόνο.

Παρόλα αυτά οι διατλαντικές σχέσεις μπορούν να πιστωθούν με τις προσπάθειες για την αποκατάσταση της ειρήνης, της δημοκρατίας και της σταθερότητας στα Βαλκάνια και την παροχή οικονομικής και τεχνικής βοήθειας για την θεμελίωση θεσμών και την ανασυγκρότηση χωρών, όπως η Βοσνία, το Κόσοβο, η ΠΓΔΜ, η Σερβία. Άρα, ο τελικός απολογισμός της ΝΔΑ, παρά τις όποιες αδυναμίες, είναι μάλλον θετικός.

Η ΜΟΝΟΜΕΡΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΗΠΑ

Μετά τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001, από πλευράς των ΗΠΑ υποστηρίχθηκε με έμφαση η απόφασή τους να αναλάβουν στρατιωτική δράση προκειμένου να διασφαλιστεί η προστασία τους από μελλοντικές επιθέσεις. Η εξέλιξη αυτή ήταν φυσικό να προκαλέσει την ανησυχία της ΕΕ, καθώς γινόταν αισθητή η στροφή της κυβέρνησης Μπους προς μια μονομερή προσέγγιση των διεθνών εξελίξεων (Ντάλης 2004). Ενδεικτικό των ατλαντικών προθέσεων είναι και το άρθρο του Αμερικανού δικηγόρου από τη Βιρτζίνια, κ. Jeffrey Cimbalo στο περιοδικό Foreign Affairs, τον περασμένο Νοέμβριο, με τον τίτλο «Να σώσουμε το ΝΑΤΟ

από την Ευρώπη», στο οποίο υποστηρίζει, ότι η Ευρωπαϊκή Συνταγματική Συνθήκη επιδιώκει να εξισορροπήσει παρά να συμπληρώσει την Αμερικανική δύναμη, κάτι για το οποίο οι ΗΠΑ δεν είναι προετοιμασμένες. Το άρθρο τονίζει ότι «μέσω της δομής της και των τάσεων που υπάρχουν, η ΕΕ θα προσπαθούσε να μεγεθύνει την ισχύ της εις βάρος του ΝΑΤΟ...ενώ οι διατάξεις που αφορούν την ασφάλεια δείχνουν ότι για πρώτη φορά η Ατλαντική Συμμαχία απειλείται εσωτερικά από την Ευρώπη».

Η πολιτική του George W. Bush αποτελεί την αποθέωση του μονομερισμού. Η στάση των ΗΠΑ απέναντι στο Πρωτόκολλο του Κιότο για το κλίμα, τη Σύμβαση για τους Αντιβαλλιστικούς Πυραύλους, το σχέδιο σύμβασης για τη διακίνηση μικρών συμβατικών όπλων, ο πόλεμος εναντίον του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (συνοδευόμενος από απειλές εναντίον συμμάχων που το υποστήριζαν), ο τόνος του νέου στρατηγικού δόγματος- όλα αυτά που είχαν ξεκινήσει από το 1994, όταν οι ρεπουμπλικάνοι κέρδισαν τη πλειοψηφία στη Βουλή των Αντιπροσώπων, καταδεικνύουν τη ρήξη με τη προηγούμενη πολιτική. Η μεγάλη κρίση βέβαια αφορά τον πόλεμο στο Ιράκ, που οργανώθηκε χωρίς τη συνεργασία του ΝΑΤΟ, σε κλίμα μυστικοπάθειας και με τη συμμετοχή μόνο της Βρετανίας. Πολλοί αναλυτές υποστηρίζουν ότι οι ΗΠΑ σήμερα είναι μια διαφορετική χώρα από αυτή που ήταν το 1999 και όχι μόνο εξαιτίας της 11^{ης} Σεπτεμβρη. Το Ιράκ και η γενικότερη πολιτική Μπους στη Μέση Ανατολή, όχι μόνο εξανέμισαν το κύμα διεθνούς αλληλεγγύης που παρήγαγε η 11/9, αλλά έχουν οδηγήσει το δείκτη του παγκόσμιου αντιαμερικανισμού τριάντα χρόνια πίσω (Παγουλάτος, 2004).

Αυτές οι εξελίξεις δένουν με τις αναλύσεις των «ρεαλιστών», που υποστηρίζουν, ότι μια ηγεμονική δύναμη προκαλεί μια

εξισορροποητική συσπείρωση των μικρότερων κρατών εναντίον της. Ασφαλώς μια τέτοια εξέλιξη δεν φαίνεται να απασχολεί σοβαρά τους νέο-συντηρητικούς της Ουάσινγκτον. Ωστόσο, σύμφωνα με τη σχολή του ρεαλισμού, κάτι τέτοιο είναι πολύ πιθανό και έχει αρχίσει ήδη να διαφαίνεται στον ορίζοντα.

Η ΑΜΕΡΙΚΗ ΕΙΝΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΡΗ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΦΡΟΔΙΤΗ

Πολλοί αναλυτές και από τις δύο πλευρές του Ατλαντικού μιλούν περί αυξανόμενου χάσματος μεταξύ ΗΠΑ και Ευρώπης. Ο Αμερικανός πρώην σύμβουλος του State Department Robert Kagan, στο βιβλίο του "Of Paradise and Power", αλλά και στο άρθρο του στο Policy Review, "Power and Weakness", μιλάει για αγεφύρωτες διαφορές σε όλους τους τομείς και «είναι καιρός να σταματήσουμε να υποκρινόμαστε ότι οι Ευρωπαίοι και οι Αμερικανοί έχουν κοινό όραμα για τον κόσμο, ή ακόμη ότι ζουν στον ίδιο κόσμο...». Ο Kagan, θεωρεί ότι οι ΗΠΑ και η Ευρώπη αντιπροσωπεύουν δύο τελείως διαφορετικούς κόσμους και στηρίζει όλη του την επιχειρηματολογία στην αναγκαιότητα και την αξία της ωμής «δύναμης», (την αποτελεσματικότητα της δύναμης, την ηθική της δύναμης, την επιθυμία της ισχύος), που διαθέτουν οι ΗΠΑ και στερούνται οι Ευρωπαίοι, οι οποίοι, όπως γράφει, ζουν στο κόσμο τους.... «στο κόσμο των νόμων και των κανόνων, της διεθνούς διαπραγμάτευσης και της συνεργασίας... Η Ευρώπη μπαίνει σε ένα μετα-ιστορικό παράδεισο ειρήνης και σχετικής ευημερίας, κάνοντας πράξη την «Διαρκή Ειρήνη» του Κάντ».

Είναι ενδιαφέρον και εξόχως διδακτικό να παρακολουθήσει κανείς για λίγο το «ρεαλιστικό» παραλήρημα του Kagan. «Οι ΗΠΑ, ακολουθούν την ιστορία, και ασκούν την εξουσία μέσα στον Χομπσεσιανό αναρχικό κόσμο, όπου οι διεθνείς νόμοι και κανόνες είναι

αφερέγγυοι και όπου η πραγματική ασφάλεια, η άμυνα και η προώθηση μιάς φιλελεύθερης τάξης πραγμάτων εξαρτώνται από την κατοχή και τη χρήση στρατιωτικής δύναμης. Αυτός είναι ο λόγος που σε μείζονα στρατηγικά και διεθνή θέματα σήμερα, οι Αμερικανοί είναι από τον Άρη και οι Ευρωπαίοι από την Αφροδίτη». Ο Kagan δεν αφήνει καμιά αμφιβολία για τη σχολή σκέψης που ανήκει, και φυσικά όσα γράφει δεν περιγράφουν απλώς μια κατάσταση, αλλά χαράσσουν πολιτική και δείχνουν το δρόμο της μονομερούς δράσης και της περιφρόνησης του διεθνούς δικαίου. Ο Henry Kissinger σε πρόσφατο άρθρο του στην Washington Post και στο ΒΗΜΑ εξέφρασε πιο ισορροπημένες θέσεις: «Οι ΗΠΑ είναι η κυρίαρχη δημοκρατική δύναμη στον κόσμο και ως τέτοια πρέπει να συσχετίζει αξίες και ισχύ, θεσμικές πολιτικές αλλαγές και γεωπολιτικές αναγκαιότητες...»

Η Μεγάλη Σκακιά

Ένας άλλος διάσημος γκουρού της στρατηγικής, ο Zbigniew Brzezinski στο περίφημο βιβλίο του "The Grand Chessboard", το 1997, έγραφε περίπου ότι ήλθε η ώρα της Αμερικής να καθίσει στο θρόνο του παγκόσμιου ηγεμόνα υποστηρίζοντας ότι, « η εμβέλεια της αμερικανικής παγκόσμιας δύναμης σήμερα είναι μοναδική . Οι ΗΠΑ όχι μόνον ελέγχουν τους ωκεανούς και τις θάλασσες, αλλά έχουν αναπτύξει στρατιωτική ικανότητα για αμφίβιο έλεγχο των ακτών που τους επιτρέπει να προβάλουν την ισχύ τους στο εσωτερικό των χωρών με συγκεκριμένους πολιτικούς τρόπους....η Αμερική διατηρεί και επεκτείνει την ηγεμονία της στην εκμετάλλευση των τελευταίων ανακαλύψεων της επιστήμης και της τεχνολογίας για στρατιωτικούς σκοπούς, δημιουργώντας έτσι ένα τεχνολογικά απaráμιλλο στρατιωτικό καθεστώς το μόνο με αποτελεσματική και παγκόσμια εμβέλεια...όλα

αυτά ενισχύονται και από την αμερικανική κυριαρχία στις τηλεπικοινωνίες, στη μαζική κουλτούρα και τη λαϊκή αναψυχή...». Ο Αμερικάνικος ηγεμονισμός σε όλο του το μεγαλείο

Από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού, Ο Mark Leonard, μας παρηγορεί με το βιβλίο του «Γιατί η Ευρώπη θα κυριαρχήσει στον 21 ο αιώνα» υποστηρίζοντας ότι η παντοδυναμία των ΗΠΑ είναι περίπου προσωρινό φαινόμενο, που οφείλεται στη στρατιωτική τους υπεροχή και στη δύναμη της ποπ κουλτούρας τους, ενώ η οικονομική τους ευρωστία έχει αρχίσει να καταρρέει. Αντιθέτως η «γηραιά» Ευρώπη υπερέχει σε ιδέες και σε αξίες που αντέχουν στο χρόνο. «Το Ευρωπαϊκό στρατηγικό δόγμα είναι πολύ διαφορετικό από το Αμερικανικό. Η στρατιωτική ισχύς χρειάζεται για να προωθεί την ειρήνη, όχι για να επιδεικνύει δύναμη. Η ισχύς μπορεί να είναι απαραίτητη για την προάσπιση των ευρωπαϊκών αξιών, αλλά ποτέ δεν θα είναι η καρδιά της Ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής. Οι στρατιώτες δεν είναι για να καταλαμβάνουν άλλες χώρες, αλλά για να απομακρύνουν τις συνθήκες που οδηγούν σε πόλεμο, σε πρώτη φάση. Η Ευρωπαϊκή στρατιωτική δράση πάνω από όλα αλλάζει τον κοινωνικό ιστό των κατεστραμμένων από τον πόλεμο κοινωνιών».

Τα «Έξυπνα Όπλα» δεν Κερδίζουν την Ειρήνη

Σε αυτό το διάλογο Άρη-Αφροδίτης προστίθενται όλο και περισσότερες φωνές: «Τα έξυπνα όπλα πιθανόν να κερδίζουν τους πολέμους, αλλά δεν μπορούν να κερδίσουν την ειρήνη. Στο σημερινό πολύπλοκο και επικίνδυνο διεθνές περιβάλλον «οι ήπιες μορφές εξουσίας», όπως η οικονομική και αναπτυξιακή βοήθεια, η τεχνολογική υποστήριξη, το εμπόριο, η διπλωματία, κλπ. συμβάλλουν περισσότερο αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση των σύγχρονων κινδύνων και

απειλών. Ακριβώς σε αυτό το επίπεδο βρίσκεται η ουσιαστική υπεροχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης», υποστηρίζει ο καθηγητής κ. Π. Ιωακειμίδης (2003). Την άποψη αυτή υιοθετεί και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, με την Έκθεση Morillon (2003), που αναφέρεται στην ευρύτερη έννοια της ασφάλειας, η οποία συμπεριλαμβάνει πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και διαπολιτισμικές πρωτοβουλίες για την εκτόνωση και τη διευθέτηση των συγκρούσεων.

Είναι γεγονός, ότι οι ρεαλιστές νεοσυντηρητικοί των ΗΠΑ θεωρούν ότι η σημερινή φιλειρηνική πολιτική της ΕΕ είναι αποτέλεσμα της αδυναμίας της, της μικρής στρατιωτικής ισχύος που διαθέτει και της έλλειψης μιας κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας (γι' αυτό και φρόντισαν να υπονόμωσαν κάθε προσπάθεια προς αυτή τη κατεύθυνση), και επίσης υποστηρίζουν, ότι όταν η Ευρώπη ήταν ισχυρή και διέθετε «μεγάλες δυνάμεις» και αποικίες, τότε δεν μιλούσε καθόλου περί ειρήνης. Ασφαλώς όλα αυτά μπορεί να είναι αλήθεια, αλλά οι φίλοι μας παραβλέπουν να εξετάσουν τις συνέπειες που είχε η πολιτική της ισχύος, αλλά και τα μαθήματα που πήρε η Ευρώπη και όπως φαίνεται τα έμαθε καλά.

ΣΥΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ, ΣΤΙΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΕ-ΗΠΑ

Αυτό που άλλαξε ριζικά από τα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου είναι η αντίληψη της Αμερικής για την εξωτερική πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις. Ο πόλεμος στο Ιράκ αποκάλυψε με τον πιο διάφανο τρόπο τις διαφορές στη φιλοσοφία και τη στρατηγική ανάμεσα στους διατλαντικούς εταίρους. Τα έτη 2002 και 2003 ήταν τα πιο δύσκολα. Το νέο στρατηγικό δόγμα που αποκαλύφθηκε τον Σεπτέμβρη του 2002 περιείχε καινοτομίες που έμελλε να προκαλέσουν ρήγμα ανάμεσα στις ΗΠΑ και τους

συμμάχους της, Η Ευρώπη αντέδρασε στο θέμα των προληπτικών πολέμων, όταν διαπίστωσε ότι αφορούσε επίθεση όχι μόνο εναντίον «ιδιωτών» και μη κρατικών τρομοκρατικών ομάδων, (που δεν υπήρχε τίποτα το υπερβολικό σε αυτό), αλλά και εναντίον κρατών που ήταν ύποπτα για την υπόθαλψη και τη χρηματοδότηση αυτών των ομάδων. Η έμφαση, δηλαδή, που από το 1947 είχε δοθεί στην αποτροπή, ως βασικό στοιχείο της στρατηγικής, τώρα είχε μετατοπισθεί (Hoffman, 2003). Το τρομοκρατικό κτύπημα της 11 Σεπτεμβρίου 2001 έμελλε να έχει πολύ σοβαρές συνέπειες στη στρατηγική των ΗΠΑ αλλά και στις σχέσεις της με την ΕΕ.

Το δικαίωμα των ΗΠΑ στην αυτοάμυνα, όπως ορίζεται στο άρθρο 51 του Χάρτη του ΟΗΕ, καθώς και η αυτόματη παροχή συνδρομής από το ΝΑΤΟ, σύμφωνα με το άρθρο 5 της Σύμβασης της Ουάσιγκτον, ουδέποτε αμφισβητήθηκε από την ΕΕ. Αλλωστε, η επίθεση κατά των Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν υποστηρίχθηκε ομόφωνα από τη διεθνή κοινότητα (ψηφίσματα 1373 και 1378). Διαφωνίες υπήρξαν από τη στιγμή που το νόμιμο δικαίωμα των ΗΠΑ παύει να χρησιμοποιείται για ένα συγκεκριμένο συμβάν και μετατρέπεται σε ένα μόνιμο δικαίωμα, ένα είδος ηθικού imperative για τις ΗΠΑ, στο όνομα της υπεράσπισης της δημοκρατίας, που τοποθετεί de facto τις ΗΠΑ πάνω από το Διεθνές Δίκαιο (Gnesotto, 2003). Αυτή η αντίληψη είναι πολύ διαδεδομένη στις ΗΠΑ και όχι μόνο στους κυβερνητικούς κύκλους, ότι δηλαδή, βρίσκονται σε μια κατάσταση διαρκούς αυτοάμυνας, δικαιώνοντας, σύμφωνα με τον Pierre Hassner (Le Monde, 24.6.2003) ένα καθεστώς μόνιμης εξαίρεσης από τη διεθνή νομιμότητα. «Έχουμε υποστεί επίθεση. Δεν χρειαζόμαστε ψήφισμα του ΟΗΕ για να υπερασπιστούμε τους εαυτούς μας, διακήρυξε ο Πωλ Γούλφοβιτς τον Φεβρουάριο του 2002,

όταν άρχισαν να διαφαίνονται τα πρώτα σημάδια διαφωνιών και των νέων προσανατολισμών της κυβέρνησης Μπους (ibid).

Ο «Άξονας του Κακού» και οι Προληπτικοί Πόλεμοι

Είναι γεγονός, ότι μετά την 11/9, όταν πέρασαν οι πρώτοι μήνες των εκδηλώσεων αλληλεγγύης απέναντι στους Αμερικανούς, οι Ευρωπαίοι βρέθηκαν σε πολύ δύσκολη θέση όταν ήλθαν αντιμέτωποι με τις νέες στρατηγικές προτεραιότητες των ΗΠΑ- άξονας του κακού, pre-emption κλπ. Σύμφωνα με το νέο δόγμα τρεις είναι οι κύριες απειλές: 1/τρομοκρατία 2/ εξαπλωση όπλων μαζικής καταστροφής 3/ τα κακοποιά κράτη (rogue states) και δύο οι αντιλήψεις που αποτελούν τη βάση της Αμερικανικής στρατηγικής: α/ pre-emptive κτυπήματα β/ περιφερειακές αλλαγές. Τελευταία στις απειλές προστέθηκε ακόμη μία αυτή της «τυραννίας», η καταπολέμηση της οποίας υποτίθεται ότι αποτελεί εφεξής υποχρέωση των ΗΠΑ (Μάζης, 2005)

Η νέα αυτή στρατηγική των ΗΠΑ ενόχλησε τους Ευρωπαίους, αλλά και τους διέσπασε, με αποκορύφωμα το πόλεμο στο Ιράκ, που χώρισε την Ευρώπη σε δύο στρατόπεδα και την Ελληνική Προεδρία να επιχειρεί απελπισμένα να συμβιβάσει τα ασυμβίβαστα και να αποτρέψει τα χειρότερα. Ενώ, δηλαδή, Ευρωπαίοι και Αμερικανοί δεν έχουν μεγάλες διαφορές για το είδος και τη φύση των απειλών, ενώ και οι δύο αναγνωρίζουν τους κινδύνους από την διεθνή τρομοκρατία και την διάδοση των πυρηνικών όπλων, ωστόσο έχουν βαθιές διαφορές ως προς τον τρόπο και τα μέσα αντιμετώπισής τους. Οι αμερικανοί βλέπουν τον κόσμο πιο επικίνδυνο, οι Ευρωπαίοι περισσότερο περίπλοκο. Για τους Ευρωπαίους, η διεθνής τρομοκρατία και ο πυρηνικός κίνδυνος δεν εξαφανίζουν τους κινδύνους περιφερειακής

αστάθειας ή ανθρωπιστικής καταστροφής, όπως συνέβη με στα Βαλκάνια με τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Στους κινδύνους αυτούς οι Ευρωπαίοι προσθέτουν και το οργανωμένο έγκλημα, τις επιδημίες και τα υπό κατάρρευση κράτη (αντί rogue states).

Οι Νέες Διαστάσεις της Ασφάλειας – Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική

Η Σοσιαλιστική Ομάδα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, σε κείμενό της για τις «Νέες Διαστάσεις της Ασφάλειας» (2001), τονίζει ότι «στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, ο μεγαλύτερος κίνδυνος για την ειρήνη, τη δημοκρατία και την ανάπτυξη προέρχεται από τις τρομακτικές ανισότητες και τη φτώχεια στις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Κανένας στρατιωτικός εξοπλισμός, ούτε τα πυρηνικά όπλα μπορούν να προσφέρουν ασφάλεια από αυτή την απειλή. Δεν μπορείς να πυροβολήσεις τη φτώχεια-η φτώχεια όμως μπορεί να πυροβολήσει εσένα.».

Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας έχει στο επίκεντρο της φιλοσοφίας της την πολυμέρεια και έχει ως στόχο να ενισχύσει τις διατλαντικές σχέσεις μέσω μίας κοινής εκτίμησης των νέων απειλών-τρομοκρατία, όπλα μαζικής καταστροφής, υπό κατάρρευση κράτη, διεθνώς οργανωμένο έγκλημα, επιδημίες, φτώχεια. Η Στρατηγική της ΕΕ περιγράφεται στην έκθεση του Υπατού Εκπροσώπου Javier Solana που υιοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις Βρυξέλλες, στις 12.12.2003, προσθέτοντας ένα ακόμη ορόσημο στην εξελικτική πορεία της ΕΠΑΑ, όπως ορίστηκε κατ' αρχάς στη γαλλοβρετανική δήλωση του St. Malo (3-4 Δεκεμβρίου 1998) και στη συνέχεια από τα Ευρωπαϊκά Συμβούλια της Κολωνίας (3-4 Ιουνίου 1999), του Ελσίνκι (10-11 Δεκεμβρίου 1999), του Γκέτεμποργκ (15-16 Ιουνίου 2001), της Θεσσαλονίκης (20 Ιουνίου 2003) και της

Συνθήκης για το Σύνταγμα, στις 29 Οκτωβρίου 2004 στη Ρώμη.

Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Ασφάλεια, όπως την πρωτοπαρουσίασε ο Σολάνα στη Θεσσαλονίκη το 2003, δεν κάνει διάκριση μεταξύ τρομοκρατίας, διασποράς όπλων μαζικής καταστροφής και των πολιτικοοικονομικών αιτιών της τρομοκρατίας: το χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών, οι μακρόχρονες περιφερειακές διενέξεις ιδιαίτερα στη Μ. Ανατολή και η κακή διακυβέρνηση σε πολλές χώρες πρέπει να είναι στο επίκεντρο της προσοχής μας. Η έννοια, δηλαδή, του *rogue state* δεν υπάρχει στην ευρωπαϊκή σκέψη, γιατί εστιάζεται στους κινδύνους που προέρχονται από τις υπό κατάρρευση χώρες και από την κακή διακυβέρνηση. Ακόμη, δεν υπάρχει συμφωνία για τον «άξονα του κακού», ή για την τρομοκρατία, όταν ορίζεται ως μοναδικό φαινόμενο που εμφανίζεται ίδιο σε όλο τον κόσμο. Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική υποστηρίζει, ότι χρειάζεται διάκριση ανάμεσα στο φαινόμενο της Al Qaeda και τις παραδοσιακές μορφές τρομοκρατίας. Στη καρδιά της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Ασφάλειας είναι η πρόληψη των συγκρούσεων (και όχι οι προληπτικοί πόλεμοι). Όπως υποστηρίζει ο Σολάνα «οι απειλές που αντιμετωπίζουμε είναι δυναμικές κι αν τις αφήσουμε θα μεγαλώσουν. Αν περιμένουμε να ωριμάσουν, μπορεί και να περιμένουμε για πολύ. Πρέπει να είμαστε έτοιμοι να δράσουμε, όταν φανούν τα πρώτα σημάδια του προβλήματος..»

Ομοιότητες και Διαφορές

Βεβαίως οι διαφορές στρατηγικής και αντιλήψεων ΕΕ και ΗΠΑ δεν εμποδίζουν τις συγκλίσεις σε μια σειρά από άλλα θέματα, που αφορούν το διεθνές σύστημα. Υπάρχει συμφωνία στην εκτίμηση για την Al Qaeda , τα πυρηνικά του Ιράν, τη Β.Κορέα.. Η έννοια επίσης της «πρόληψης» (και όχι του πρώτου

κτυπήματος), συμπεριλαμβάνεται και στην Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας. Άρα υπάρχουν συγκλίσεις που μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για κοινή δράση. Η κοινή δράση βέβαια δεν επιβάλλεται μόνο από την κοινή εκτίμηση για τη φύση των απειλών, αλλά και από τις κοινές αξίες που ενώνουν γενικότερα τον δυτικό κόσμο-δημοκρατία, ελευθερία, ανθρώπινα δικαιώματα, κράτος δικαίου-καθώς και τα κοινά συμφέροντα. Ωστόσο, το διευρυνόμενο χάσμα στη στρατιωτική ικανότητα και η επιθετικότητα των ΗΠΑ προκαλεί νευρικότητα και ανησυχία στους Ευρωπαίους. Αντιστοίχως οι Αμερικανοί χάνουν συχνά την υπομονή και τη ψυχραιμία τους εξ' αιτίας της νευρικότητας και του άγχους των Ευρωπαίων. Αποτέλεσμα: φαύλος κύκλος.

Ο David Compert υποστηρίζει ότι η διστακτικότητα και η διβουλία των Ευρωπαίων έχει σαν αποτέλεσμα να μη στηρίζονται στους συμμάχους τους οι Αμερικανοί, αλλά ούτε και να υπολογίζουν τη γνώμη τους, όταν πρόκειται να χρησιμοποιήσουν στρατιωτική βία. Διβουλία όμως υπάρχει και από την άλλη πλευρά. Οι Αμερικανοί έχουν δύο εικόνες για τους Ευρωπαίους: είτε τους θεωρούν ασήμαντους, γιατί δεν διαθέτουν στρατιωτική υπεροπλία όπως αυτοί, είτε επικίνδυνους γιατί είναι καλά οργανωμένοι και φιλόδοξοι (Gnesotto). Δηλαδή, οι καλοί σύμμαχοι από το ένα μέρος θεωρούν τους Ευρωπαίους άχρηστους και από το άλλο ανταγωνιστές και απειλή για τη πρωτοκαθεδρία τους. Αυτή η δίβουλη και επαμφοτερίζουσα στάση, έχει βρει έκφραση και απέναντι στην Ευρωπαϊκή Στρατηγική Άμυνας, ιδιαίτερα από την 11/9 και μετά, που συστηματικά αξιολογούν την ΕΕ με βάση τη στρατιωτική της ισχύ. Οι Αμερικανοί ακολουθούν σε αυτό τον τομέα τη τακτική του «διαίρει και βασίλευε». Από τη μια ενισχύουν τη στρατιωτική ικανότητα μεμονωμένων ευρωπαϊκών χωρών και από την άλλη, όταν πρόκειται για την ενίσχυση της

Άμυνας σε ευρωπαϊκό επίπεδο θέτουν
αυστηρούς όρους και προϋποθέσεις.

Η Διεθνής Τρομοκρατία δεν ενώνει

Ο Compert, χαριτολογώντας λέει, ότι αν
ρωτήσεις ένα Αμερικανό πως θα ήθελε την
Ευρώπη, θα σου απαντήσει αμέσως τι θάπρεπε
να κάνει η Ευρώπη. Είναι γεγονός, ότι η Ευρώπη
έπαψε να είναι στη καρδιά των αμερικανικών
προτεραιοτήτων για πολλούς λόγους. Κατ'
αρχάς η μεταχυψροπολεμική περίοδος
μετατόπισε το πεδίο των απειλών προς άλλες
περιοχές, έξω από τα σύνορα της ΕΕ. Μήπως,
άραγε, ήλθε η ώρα να επαληθευτούν ο Kagan, ο
Huntington και ο Brzezinski που μιλούν για
μετατόπιση του ενδιαφέροντος στην Ασία;
Βεβαίως στη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, οι
διατλαντικές σχέσεις κυριαρχούνταν από την
ανάγκη να αντιμετωπίσουν από κοινού τη
Σοβιετική απειλή. Αυτός ήταν ο λόγος που οι
ΗΠΑ παρέμειναν στην Ευρώπη, ως ρυθμιστική
δύναμη, κυρίως μέσω του ΝΑΤΟ. Με τη
κατάρρευση του Ανατολικού μπλόκ, η απειλή
που προερχόταν από το Σύμφωνο της
Βαρσοβίας και τη Σοβιετική Ένωση εξέλιπε, ενώ
η διεθνής τρομοκρατία ως νέος κοινός εχθρός
φαίνεται να έχει σχεδόν το αντίθετο
αποτέλεσμα από αυτό της Σοβιετικής απειλής
στο ψυχρό πόλεμο (Υφαντής, 2004).

Ωστόσο, παρά τις προβλέψεις, το ΝΑΤΟ
παρέμεινε και εξακολουθεί να θεωρείται από
πολλούς ως ο κύριος οργανισμός ασφάλειας
στο Δυτικό Ημισφαίριο. Αυτή η εμμονή έθεσε
δύσκολα προβλήματα στους θεωρητικούς. Πως
συνεχίζει να υπάρχει το ΝΑΤΟ, όταν σύμφωνα
με τις παραδοσιακές θεωρίες για τη διεθνή
πολιτική, η βάση της συνεργασίας είχε εκλείψει;
(Sjursen 2004). Σε κάθε περίπτωση είναι
προβληματικό να θεωρούμε το ΝΑΤΟ σαν μια
κοινότητα φιλελευθέρων δημοκρατικών αξιών ή
σαν μια «φιλειρηνική ομοσπονδία», με την
Καντιανή έννοια. Κι αυτό όχι μόνο επειδή το

NATO στερείται δημοκρατικής εντολής, αλλά και επειδή δεν υπάρχει διεθνής νόμος που να το νομιμοποιεί. Συνεπώς το NATO μπορεί να παραμείνει ένας οργανισμός που στη καλύτερη περίπτωση διοικείται σύμφωνα με τις αρχές της πολυμερούς συνεργασίας και στη χειρότερη της διμερούς (Sjursen).

Το Ευρωπαϊκό Όνειρο του Καθηγητή από το Μέρυλαντ

Στην ΕΕ η καταψήφιση του Ευρωσυντάγματος από δύο ιδρυτικά μέλη, δημιούργησε κλίμα απαισιοδοξίας σε εκείνους που πιστεύουν σε μια ισχυρή Ευρώπη, ικανή να διαδραματίσει ένα θετικό και εξισορροποποιητικό ρόλο στο σημερινό μονοπολικό παγκόσμιο σύστημα. Τη βαριά ατμόσφαιρα επιδεινώνουν και οι βαθυστόχαστες αναλύσεις όπως αυτή αυτή που ήλθε από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού.

Ο καθηγητής του Δικαίου κ. Mortimer Sellers με άρθρο του στο ΒΗΜΑ (10.6.05), επισημαίνει ότι «το «όχι» μπορεί να αποβεί ακόμη χειρότερο για τις διατλαντικές σχέσεις. Αν οι ΗΠΑ δεν ενεργήσουν γρήγορα για να ενισχύσουν τους δεσμούς τους με την Ευρώπη, η Δυτική Συμμαχία θα αρχίσει να διαλύεται, δημιουργώντας ξανά τις συνθήκες που οδήγησαν στους δύο παγκόσμιους πολέμους του προηγούμενου αιώνα» και συνεχίζει, «μπορεί να φαίνεται ουτοπικό να προτείνει κανείς μεγαλύτερη πολιτική και εμπορική ενότητα μεταξύ των δύο πλευρών του Ατλαντικού τη στιγμή που η ρητορική της αμοιβαίας αντιπάθειας φθάνει σε νέα ύψη, ακριβώς όμως σε τέτοιες στιγμές οι θεσμοποιημένοι δεσμοί χρειάζονται περισσότερο για να εμποδίσουν τη βραχυπρόθεσμη ιδιοτέλεια να δημιουργήσει μακροπρόθεσμη αποξένωση». Είναι βέβαιο πως οι επισημάνσεις του καθηγητή του Μέρυλαντ θα βρουν αρκετούς πρόθυμους αποδέκτες, τουλάχιστον μεταξύ των αθεράπευτα

αισιόδοξων και των δύο πλευρών του Ατλαντικού, αλλά και όσων πρεσβεύουν ότι «ουδέν κακόν αμιγές καλού». Στο τέλος «Το Ευρωπαϊκό Όνειρο» του Jeremy Rifkin μπορεί και να βγει αληθινό!...

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

2. Το γεγονός ότι οι ευρωατλαντικές σχέσεις επέζησαν παρά τις διαφωνίες και τις εντάσεις επαληθεύει τη θεωρία της αλληλεξάρτησης σε όλους τους τομείς και ιδιαίτερα στην οικονομία.
2. Η μελέτη της ιστορίας των ευρωατλαντικών σχέσεων μπορεί να βοηθήσει στη πρόβλεψη του μέλλοντος. Η βελτίωση των σχέσεων προϋποθέτει κοινή προσπάθεια και συνεχή διάλογο ανάμεσα στις δύο πλευρές, με βάση τα ήδη υπάρχοντα σημεία σύγκλησης και κοινής εκτίμησης των παγκόσμιων απειλών.
2. Η διαχείριση των νέων παγκόσμιων προκλήσεων, καθώς και η διαχείριση των πολιτικών και πολιτισμικών διαφορών (πχ θανατική ποινή, Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, Κιότο κλπ) θα πρέπει να αποτελούν μέρος της ίδιας διαδικασίας. Η ΕΕ χρειάζεται να αξιοποιήσει την εμπειρία που διαθέτει στη μέθοδο της πειθούς και του διαλόγου για τη δημιουργία κοινής αντίληψης.
2. Η Συμμαχία ΕΕ-ΗΠΑ είναι αναγκαία, όχι μόνο για λόγους ασφαλείας, αλλά και γιατί αποτελεί τον συνεκτικό ιστό του Δυτικού Κόσμου και ενός συστήματος αξιών που βασίζεται στην ελευθερία, την ειρήνη, τη δημοκρατία, το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το κράτος δικαίου.
2. Η ΕΕ χρειάζεται να ενισχύσει την ΕΠΑΑ και να προχωρήσει στη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Ασφαλείας,

σύμφωνα και με τις προτάσεις της Good Governance, του Asle Toje, (2004)

2. Το Ευρωπαϊκό Αμυντικό Δόγμα θα πρέπει να γίνει πιο σαφές και να υπάρξει καλύτερος συντονισμός των πόρων που διατίθενται για την άμυνα από τα κράτη μέλη. Η μεγαλύτερη απειλή για την συνεκτικότητα και την επιτυχία της ΕΣΑ παραμένει η έλλειψη επαρκών διαθέσιμων δημοσιονομικών πόρων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Έκθεση Helmut Kuhne, 23.3.2005)
2. Η ΕΕ και οι ΗΠΑ χρειάζεται, στο πλαίσιο του πολυμερούς συστήματος να ενισχύσουν τη λειτουργία των διεθνών οργανισμών, όπως ο ΟΑΣΕ και να προωθήσουν τη μεταρρύθμιση του ΟΗΕ προκειμένου να ανταποκριθεί στις νέες ανάγκες του 21^{ου} αιώνα.
2. Μια σταθερή σχέση ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τις ΗΠΑ αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την παγκόσμια σταθερότητα (Ιωακειμίδης)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- MILWARD A.S., 1984, "Western Europe and the United States-The Uncertain Alliance", University of Manchester Institute, Allen & Unwin Inc.
- EUROPEAN COMMISSION-Delegation to the United States-Press Release, 22.2.2005
- JONES ERIK, 2004, Introduction to the special issue of "International Affairs", edited & compiled by Erik Jones of the Johns Hopkins School of Advanced International Studies, Bologna Center. "International Affairs" 80, 4(2004)587-593
- TREVERTON F. GREGORY, 1992, "America's Stakes and Choices in Europe", Survival, vol 34, no 3, Autumn 1992, pp119-135

- NYE S. JOSEPH & ROBERT KEOHANE, 1992, "The United States and International Institutions in Europe after the Cold War" (box I.R.)
- KERN SOEREN, 2005, "Why the New Transatlantic Agenda Should, but Won't be Reformed", Real Instituto Elcano, ARI No 51/2005
- ΝΤΑΛΗΣ ΣΩΤΗΡΗΣ, 2004, «Οι Διατλαντικές Σχέσεις: Συνεργασία ή Ανταγωνισμός;» Επιμέλεια, Εκδ. Παπαζήση
- PALMER JOHN, 1988, "Europe without America? The Crisis in Atlantic Relations", Oxford University Press
- ΕΥΡΥΒΙΑΔΗΣ Λ. ΜΑΡΙΟΣ, 2004, «Οι «Νεοσυντηρητικοί» των ΗΠΑ και ο Πόλεμος στο Ιράκ», στο «Οι Διατλαντικές Σχέσεις», Επιμέλεια Σ. Ντάλης
- RIECKE HENNING, 2005, "Need for Change", Δελτίο NATO, Ανοιξη 2005
- McKINNON RONALD, 2002, "The Euro Versus the Dollar: Resolving a Puzzle", Journal of Policy Modeling, 24(2002)355-359
- KENEN B. PETER, 2002 "The Euro Versus the Dollar: Will there be a Struggle for Dominance?", Journal of Policy Making, 24(2002)347-354
- HERD P GRAEME, 2003, "Variable Geometry & Dual Enlargement: From the Baltic to the Black Sea", Conflict Studies Research Centre, G127, October 2003
- SJURSEN HELEN, 2004, "On the Identity of NATO", International Affairs 80, 4(2004)687-703
- CIMBALO L. JEFFREY, 2004, "Saving NATO from Europe", Foreign Affairs, Nov/Dec. 2004, www.foreignaffairs.org
- LEONARD MARK, 2005, "Why Europe will Run the 21st Century", Fourth Estate
- KAGAN ROBERT, 2004, "Of Paradise and Power", Vintage Books
- KAGAN ROBERT, 2002, "Power and Weakness", Policy Review, No 113

- BRZEINSKI ZBIGNIEW, 1997, "The Grand Chessboard", Basic Books, p.23 & 25
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Κ.Π., 2003, "Is Europe an Emerging Superpower?", International Dialogue, 28.5.2003
- HOFFMAN STANLEY, 2003, "The Crisis in Transatlantic Relations", in "Shift or Rift", edited by Gustav Lindstrom of the "European Union Institute for Security Studies", 2003
- KISSINGER HENRY, 2005, «Η Εξάπλωση της Ελευθερίας», Το ΒΗΜΑ, 18.5.2005, άρθρο, σελ.Α5
- GNESOTTO NICOLE, 2003, "EU-US: Visions of the World, Visions of the Other", in "Shift or Rift", edited by Gustav Lindstrom of the "European Union Institute for Security Studies", 2003
- HASSNER PIERRE, 2003, "Vers L' état d' exception Permanent?", Le Monde, 24.6.2003
- COMPERT C. DAVID, 2003, "What does America Wants from Europe", in "European Union Institute for Security Studies", 2003
- SOLANA JAVIER, 2003, "A Secure Europe in a Better World", European Council Thessaloniki, 20 June 2003
- ΠΑΓΟΥΛΑΤΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, 2004, «Η Αμερική στην Εποχή του Μονομερισμού: Εγχώριες Ρίζες της Εξωτερικής Πολιτικής Μπους», στο «Οι Διατλαντικές Σχέσεις», Επιμέλεια Σ. Ντάλης
- SOLANA JAVIER, 2003, "Thoughts on the Reception of the European Security Strategy"
- ΥΦΑΝΤΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, 2004, «Ευρωατλαντικές Σχέσεις: Προς μια Νέα Διαπραγμάτευση;», στο «Οι Διατλαντικές Σχέσεις», επιμέλεια Σ. Ντάλης
- ΜΑΖΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 2005, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Υπηρεσιακό Σημείωμα, «Σχέσεις ΗΠΑ-ΕΕ στην Παρούσα Συγκυρία», 22.2.2005

- TOJE ASLE, 2004, Introduction by the Editor, in "Oxford Journal on Good Governance", July 2004
- SELLERS MORTIMER, 2005, «Το «ΟΧΙ» ως Ευκαιρία για τις ΗΠΑ», εφημ. ΤΟ ΒΗΜΑ, άρθρο, σελ. Α7, 10.6.2005
- KUHNE HELMUT, 2005, Έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας

Word count: 9085

Άννα Καραμάνου

17.06.2005